

Βιβλιοστάσιον

Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη,
*Θρησκεία και Πολιτική στον Όρθόδοξο
κόσμο. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο
και οί προκλήσεις τής νεωτερικότητας,*
μετάφρ. Δημοσθ. Κούλουθρος,
έκδ. Επίκεντρο, Αθήνα 2021, 256 σσ.

Μιά κριτική ματιά στο νέο βιβλίο
του ακαδημαϊκού Πασχάλη Κιτρομηλίδη

Ό περασμένος αιώνας υπήρξε ή εποχή
κατά την όποία, ίσως για πρώτη φορά
στην Ιστορία της, ή ανθρωπότητα έζησε
σε τόσο μεγάλη έκταση τή δημιουργία
και περαιτέρω εξέλιξη τής κοσμικής
κοινωνίας (*secular society*), μιās κοινωνίας
δηλαδή με κυρίαρχο άφήγημα τις άρχές
τής νεωτερικότητας. Πριν από μερικές
μόνον δεκαετίες, πολλοί έπιστήμονες
και διανοούμενοι προέβλεπαν με από-
λυτη σχεδόν βεβαιότητα μία αύστηρά
και αποκλειστικά κοσμική διάθρωση
τής κοινωνίας και –τουλάχιστον στον
λεγόμενο δυτικό κόσμο– τήν εξέλειψη
και αύτής άκόμη τής παραδοσιακής θρη-
σκείας. Τό 1965 εκδόθηκε στις Η.Π.Α. τό
δημοφιλέστερο ίσως στο είδος του έργο
του θεολόγου Harvey Cox, *The Secular
City*, όπου αναγγέλλονταν ή κατάρρευση
τής παραδοσιακής θρησκείας και ή
πλήρης έκκοσμίκευση τής σύγχρονης κοι-
νωνίας.

Όλοι, ίσως άκόμη και ό Cox, διέβλεπαν
σε αύτην τήν εξέλιξη ανθρωπιστικά
και άπελευθερωτικά στοιχεία και ήταν

άπολύτως πεπεισμένοι ότι ό 20ός αί., με
μαθηματική μάλιστα ακρίβεια, θα έκλινε
με μία άκόμη μεγαλύτερη έκκοσμίκευση.
Άπό τήν αύγή όμως του 21ου αί., αύτή
ή θεωρία τής έκκοσμίκευσης και ή έξ
αύτής άπορρέουσα περιθωριοποίηση
τής θρησκείας σε ένα μεγάλο τμήμα
τής παγκόσμιας διανόησης δέν είναι
τόσο δημοφιλής και αύτονόητη όσο
τουλάχιστον έμφανίζοταν πριν – ιδιαι-
τέρως μετά από τήν επίθεση στους
δίδυμους πύργους τής Νέας Υόρκης.

Η μετά τήν 11η Σεπτεμβρίου 2001
κρίση τής παγκόσμιας κοινότητας, με τήν
άμφισβήτηση εν όνόματι τής θρησκείας τής
έννομης τάξης και τών διεθνών κανόνων
ανάπτυξης τών κοινωνιών και άπόδοσης
δικαιοσύνης για ύπαρκτες άδυναμίες του
συστήματος, αλλά και ή ύποβόσκουσα
κρίση τής έλληνικής κοινωνίας από
τις άρχές άκόμη τής δημιουργίας του
ανεξάρτητου Έλληνικού κράτους, με τήν
ύφέρπουσα διένεξη μεταξύ εύρωπαϊστών
και παραδοσιακών, κάλλιστα μπορεί
νά ένταχθεί στο πλαίσιο τής έντονης
συζήτησης πού πραγματοποιείται δι-
εθνώς για τόν ρόλο τής θρησκείας στη
μετανεωτερική εποχή, ιδιαιτέρως μετά
άπό τήν έξαρση τών εθνικιστικών κινη-
μάτων και συμπεριφορών.

Είναι ένδεικτική μάλιστα ή δι-
οργάνωση κατά τήν τελευταία είκοσα-
ετία διεπιστημονικών συνεδρίων σε
ακαδημαϊκά κέντρα, όπως τά Harvard
και South Florida, με θέμα τή θρησκεία

καὶ τὴν πολιτική (μὲ τὴν εὐρύτερη ἔννοια τοῦ ὄρου), πράγμα ἐντελῶς ἀδιανόητο πρὶν ἀπὸ εἴκοσι ἢ τριάντα χρόνια. Ἡ ἔκδοσι συλλογικῶν τόμων, ποὺ πραγματεύονταν διεπιστημονικὰ τὸ κοινωνικὸ αὐτὸ φαινόμενο τῆς παλινόρθωσης τῆς θρησκείας –καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου γενικώτερα– στὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῶν λαῶν, ἀποτελεῖ συνηθισμένο πλέον φαινόμενο. Ὁ ἴδιος ἄλλωστε ὁ Cox, σὲ νεώτερο ἄρθρο του [“Religion and Politics after the Secular City”, J. Neusner (ἐκδ.), *Religion and the Political Order*, 1996, σσ. 1-10], ἀναγνωρίζει σήμερα τὴ ριζικὴ ἀλλαγὴ ποὺ ἔχει ἐπέλθει στὴν ἀνθρώπινη πνευματικότητα καὶ ὁμολογεῖ τὴν ἀπροσδόκητὴ παλινόρθωσι σὲ παγκόσμια κλίμακα τῆς θρησκείας, μὲ πρόθεσι σὲ μερικὲς περιπτώσεις νὰ ἐπηρεάσει ἐκ νέου τὸν δημόσιον βίον, ἀκόμη καὶ τὴν πολιτική. Ἡ ἐξέλιξι αὐτὴ συμπίπτει μὲ τὸ κοινωνικο-ιστορικὸ καὶ διανοητικὸ κίνημα, τὸ ὁποῖο ἀποκαλεῖται *μετανεωτερικότητα* (*postmodernity*).

Μετανεωτερικότητα εἶναι ἕνας ἀρκετὰ ἀμφιλεγόμενος ὄρος, μὲ τὸν ὁποῖο προσδιορίζεται ἀφ’ ἑνὸς μία ἱστορικὴ μετάβασι στὴ νεώτερη ἱστορία τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ καὶ ἀφ’ ἑτέρου μία συγκεκριμένη ἱστορικὴ περίοδος. Σὲ διεπιστημονικὸ ἐπίπεδο γίνεται συνήθως ἀναφορὰ στὴ διαλεκτικὴ ἀντιπαράθεσι καὶ διαδοχικὴ μετάβασι ἀπὸ τὴν *προνεωτερικότητα* (*premodernity*), στὴ *νεωτερικότητα* (*modernity*) καὶ ἀπὸ καὶ στὴ *μετανεωτερικότητα* (*postmodernity*). Πιὸ συγκεκριμένα, στὴν ἐναλλαγὴ κατὰ τὴν ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ τῶν σχέσεων θρησκείας καὶ δημόσιας γνώσεως (*public knowledge*).

Κατὰ τὴν *προνεωτερικότητα* (*premodernity*), τὴν ἐποχὴ δηλαδὴ ποὺ προηγεῖται τοῦ «αἰῶνα τῶν φώτων»

(*siècle des lumières*), οἱ κοσμολογικὲς ἱστορίες τῶν ἱερῶν κειμένων ὄλων ἀνεξαρτήτως τῶν θρησκευτικῶν ἀποτελοῦσαν –ἢ καθεμία βέβαια γιὰ τὸ δικό της πολιτιστικὸ περιβάλλον– τὴ μοναδικὴ καὶ ἀποκλειστικὴ βέβαια δημόσια γνώσι, τὴν ὁποία οἱ ἄνθρωποι πίστευαν ὅτι διέθεταν γιὰ τὴν παγκόσμια πραγματικότητα.

Μὲ τὴν ἐμφάνισι ὅμως τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἡ κοσμικὴ ἐπιστῆμη ἀντικατέστησε τὴ θρησκεία σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴ βέβαιη δημόσια γνώσι, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐκπέσουν οἱ ἱερεῖς ἱστορίες στὸ ἐπίπεδο τῆς ἀβέβαιης γνώσεως καὶ ἡ θρησκεία σὲ ἀτομικὴ ὑπόθεσι. Γι’ αὐτὸ μάλιστα καὶ ἕνα ἀπὸ τὰ πρωταρχικὰ ἰδεώδη τοῦ μοντερνισμοῦ ἦταν ὁ πλήρης διαχωρισμὸς Κράτους-Ἐκκλησίας, ἡ ἐξώθησι τῆς θρησκείας στὸν ἰδιωτικὸ τομέα τῶν ἀνθρωπίνων δραστηριοτήτων καὶ ἡ διακήρυξι τοῦ δημόσιου τομέα ὡς κοσμικοῦ (*secular*), ἀπαλλαγμένου δηλαδὴ ἀπὸ κάθε θρησκευτικὴ ἐπιρροή. Ἡ ἐξέλιξι βέβαια αὐτὴ, ὀφείλουμε νὰ ὁμολογήσουμε, ὑπῆρξε συνέπεια τῶν θρησκευτικῶν πολέμων μεταξὺ Προτεσταντῶν καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν ποὺ συνετάραξαν τὴν Εὐρώπη τὸν 17ο αἰ. Ἡ συνθήκη τῆς Βεσφαλίας τὸ 1648, ἡ ὁποία οὐσιαστικὰ σήμανε τὸ τέλος τῆς «χριστιανοσύνης» ὡς πολιτικοῦ παράγοντα στὸν δημόσιον στίβον, δὲν ἦταν παρὰ μία προσπάθεια νὰ ἀποκλεισθεῖ στὸ μέλλον ἡ περίπτωσι νὰ μετατραπεῖ ἡ θρησκεία σὲ αἰτία πολέμου.

Ἡ *μετανεωτερικότητα* (*postmodernity*), ἂν καὶ πρόσφατο σχετικὰ φαινόμενο, εἶχε τὶς προδρομικὲς ἀπαρχές της στὴν ἐμφάνισι τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Οἱ ἐπιστῆμες αὐτές, ἐξετάζοντας ἐκ νέου τὶς κοινωνικὲς διαφορῶν πολιτισμικῶν ἀποχρώσεων κατὰ τὴν προ-

νεωτερικότητα, πολὺ σπάνια πλέον διαπιστώνουν μονολιθικές (ιεροκρατικές) περιγραφές γιὰ τὴ φύση καὶ τὴ φυσικὴ τάξη, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν ἰσχύουν πλέον τὰ ἀπαξιωτικὰ γιὰ τὴ θρησκεία ἀξιώματα τῆς νεωτερικότητας – ἢ τοῦλάχιστον διαπίστωσαν ὅτι χρῆζουν ριζικῆς ἀναθεώρησης. Σήμερα σπάνια ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα κατὰ τὴν προνεωτερικότητα ζοῦσε πάντοτε στὰ ὅρια τῆς «φύσης», τῆς θρησκοληψίας, στὴ σκιά δηλαδὴ τῆς θρησκείας. Σὲ ὅλες τὶς κοινωνίες ἀνακαλύπτονται ἐνδείξεις ὅτι αὐτὲς πάντοτε ζοῦσαν στὸ πλαίσιο τοῦ «πολιτισμοῦ», ποὺ ὡς γνωστὸν εἶναι προῖον τῆς γλώσσας καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἐν γένει δημιουργικότητας. Ἄλλωστε, καὶ ἀπὸ τὴν ὀρολογία ποὺ διεθνῶς χρησιμοποιεῖται (*cult-culture*), δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ὑπάρχει κάποια σχέση λατρείας/θρησκείας-πολιτισμοῦ.

Ἡ διαπίστωση αὐτὴ, κυρίως ὅμως ἢ ἐφαρμογὴ κατὰ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 20οῦ αἰ. καὶ στὴν ἐπιστήμη (συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν) τῶν ἴδιων μεθόδων κοινωνιολογικῆς καὶ ιστορικῆς κριτικῆς, οἱ ὁποῖες ἐφαρμόσθησαν κατὰ τὴ νεωτερικὴ ἐποχὴ γιὰ τὴ θρησκεία, συνέβαλε καὶ στὴν ἀνακάλυψη τῆς σχετικότητας κάθε κοσμοθεωρίας, ὅχι ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο τῆς θρησκευτικῆς, ἀφοῦ καμμία πλέον θεώρηση δὲν μπορεῖ αὐτομάτως νὰ ἐκληφθεῖ ὡς ἀπολύτως «ἀντικειμενικὴ».

Ὑποστηρίζοντας ὅλα τὰ παραπάνω, θεωροῦμε ἐπιβεβλημένο νὰ ὑπογραμμίσουμε ἐκεῖνο ποὺ οἱ κοινωνιολόγοι τῆς γνώσεως πολὺ συχνὰ μᾶς ὑπενθυμίζουν, ὅτι δηλαδὴ ὁ μοντερνισμός, ὁ ἀντιμοντερνισμός ἢ κατ' ἄλλους ἐναλλακτικὸς μοντερνισμός, ὁ μετα-μοντερνισμός, ἢ μετανεωτερικότητα δηλαδὴ, ἀκόμη καὶ ὁ ἀπο-μοντερνισμός, ἢ πλήρης ἀποδόμηση

τῆς νεωτερικότητας, πρέπει πάντοτε νὰ ἐκλαμβάνονται ὡς ταυτόχρονες, ταυτόσημες καὶ παράλληλες διαδικασίες, ποτὲ ὡς διαδοχικές. Ἀλλιῶς ἢ μετανεωτερικότητα μπορεῖ εὐκόλα νὰ καταλήξει σὲ ἓνα νέο εἶδος παραδοσιαρχίας (*neo-traditionalism*), νὰ ὀδηγήσει δηλαδὴ σὲ τελευταία ἀνάλυση σὲ πλήρη ἄρνηση τῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τῶν θετικῶν ἀξιῶν τοῦ λεγόμενου «δυτικῶν πολιτισμοῦ».

Ἡ ἔκδοση τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης ἀπὸ τὰ ἀγγλικά τοῦ συλλογικοῦ ἔργου τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ὁμότιμου καθηγητοῦ Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη (*Religion and Politics in the Orthodox World. The Ecumenical Patriarchate and the Challenges of Modernity*, Routledge 2019) ἀπὸ τὶς Ἐκδόσεις «Ἐπίκεντρο» μὲ τίτλο: *Θρησκεία καὶ Πολιτικὴ στὸν Ὁρθόδοξο κόσμο. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ οἱ προκλήσεις τῆς νεωτερικότητας*, σὲ μετάφραση Δημοσθένη Κούλουθρου, ἐπιμέλεια Κώστα Σίμου, καὶ ἐπιμέλεια ἔκδοσης Δήμητρας Ἀσημακοπούλου, μὲ προλεγόμενα μάλιστα ἀπὸ τὸν μακαριστὸ Μητροπολίτη Περγάμου Ἰωάννη (Ζηζιούλα), ἔρχεται νὰ καλύψει ἓνα δυσαναπλήρωτο κενὸ στὴν Ἑλληνικὴ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν γένει Ὁρθόδοξο βιβλιογραφία.

Ἐγιναν βέβαια ἀπόπειρες καὶ στὸ παρελθὸν νὰ ἀνοίξει κάποιος διάλογος στὴ χώρα μας μεταξὺ θρησκείας καὶ νεωτερικότητας, οἱ δεδηλωμένοι ὅμως πολέμιοι ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς μεθορίου τῆς νεωτερικότητας, φάνηκε ὅτι μᾶλλον δὲν τὸν ἐπιθυμοῦσαν. Παρὰ τὴν προσπάθεια γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα του μὲ τὴν ἀπαραίτητη σύνθεση στὴν νεοελληνικὴ πραγματικότητά τῆς μακροαίωνης θρησκευτικῆς παράδοσης τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ἐξέλιξης, ποὺ μὲ

πάθος ύποστηριξε ὁ Στέλιος Ράμφος σὲ μία σειρὰ ἀπὸ φιλοσοφικὲς ἀναζητήσεις του (βλ. *Τὸ μυστικὸ τοῦ Ἰησοῦ, Ὁ καημὸς τοῦ ἑνός*, κ.ά.).

Τὸ βιβλίο τοῦ Κιτρομηλίδη ἀποτελεῖ συλλογὴ ἄρθρων τῆς δεκαετίας 2004-2014 καὶ περιλαμβάνει ἑπτὰ δημοσιευμένες μελέτες ποὺ ἀφοροῦν τὸ εὐρὸ ἐρώτημα τῆς σχέσης τοῦ Ὁρθόδοξου Χριστιανισμοῦ μὲ τὶς κοσμικὲς ἰδεολογίες τῆς νεωτερικότητας, τὸν Διαφωτισμὸ καὶ τὸν ἐθνικισμὸ.

Ἰσχυρὴ πεποίθησή του εἶναι «ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία, ὡς αὐθεντικὴ ἔκφραση καὶ διερμηνεύση τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας τῶν οἰκουμενικῶν ἡθικῶν ἀξιῶν τῆς ἰσότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης, βρίσκεται ἐπὶ τῆς οὐσίας ἐγγύτερα στὸν Διαφωτισμὸ καὶ τὰ πανανθρώπινα ἰδεώδη, παρὰ στὸν ἐθνικισμὸ καὶ τὶς δικές του ἰδεολογίες τῆς μερικότητας καὶ τῆς ἀποκλειστικότητας».

Καὶ ὅπως ὁμολογεῖ σὲ ἄλλο σημεῖο, «χωρὶς νὰ ἐπιδιώκει ἐξαντλητικὴ κάλυψη τῶν σχετικῶν θεμάτων, ἐπιχειρεῖ νὰ θέσει προβληματισμούς, νὰ προβεῖ σὲ ἀποσαφηνίσεις καὶ νὰ ἀναδείξει τὴν ἱστορικότητα τῶν φαινομένων ποὺ ἐκθέτει γιὰ νὰ συμβάλει σὲ μιὰ ἀκριβέστερη ἀντίληψη τοῦ βίου τῆς Ὁρθοδοξίας ὑπὸ τὶς συνθήκες καὶ τὶς προκλήσεις τῆς νεωτερικότητας». Τελικὰ, ὁ συγγραφέας προσφέρει μιὰ ἀναθεωρημένη εἰκόνα ὅσον ἀφορᾷ τὴ σχέση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ὅπως ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν πρακτικὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μὲ τὶς ἰδεολογίες τῆς κοσμικῆς νεωτερικότητας καὶ τὴν ἀπόκρισή της σὲ αὐτές.

Ὅπως σημειώνει καὶ ὁ μακαριστὸς Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης (Ζηζιούλας), ποὺ προλογίζει τὸ βιβλίο, «ὁ συγγραφέας, ἀναγνωρισμένη αὐ-

θεντία στὴ μελέτη τῆς ἱστορίας τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἐπικεντρώνει στὸ βιβλίο αὐτὸ τὴν προσοχή του στὶς μεταβολές τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς Ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, κατὰ τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία, παρὰ τὶς δύσκολες ἱστορικὲς συνθήκες, χάριθι στὴν τεράστια συμβολικὴ καὶ ἡθικὴ τῆς δύναμη καὶ τὴν ὀργάνωσή της γύρω ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, διέσωσε τὴν ἐνότητα καὶ καθολικότητά της καλλιεργώντας μιὰ κοινὴ Ὁρθόδοξη ταυτότητα καὶ νοοτροπία στοὺς πληθυσμούς τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, στὴν περίοδο κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἐπικράτηση τῶν ἰδεῶν καὶ κινήματων τοῦ ἐθνικισμοῦ κατέστησε ὀξύτατη τὴ σύγκρουση τοῦ χριστιανικοῦ οἰκουμενισμοῦ καὶ τοῦ ἐθνικισμοῦ καὶ στὴ γεωγραφικὴ αὐτὴ περιοχὴ».

Τὸ βιβλίο ἀπαρτίζεται, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Προλεγόμενα τοῦ Μητρ. Περγάμου Ἰωάννη [σσ. 9-13], τὸν Πρόλογο τοῦ συγγραφέα στὴν ἑλληνικὴ ἔκδοση [σσ. 15-17], τὸν ἀρχικὸ πρόλογο τῆς ἀγγλικῆς ἔκδοσης [σσ. 19-21], τὶς Εὐχαριστίες [σσ. 23-25], τὴν ἐκτενέστατη Εἰσαγωγή [σσ. 27-46], ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα ἑπτὰ κεφάλαια:

1. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ ὁ Διαφωτισμός: Μαρτυρίες ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία μεταξὺ τοῦ Οὐγγροβλαχίας Ἰγνατίου καὶ τοῦ G. P. Vieusseux [σσ. 47-67].

2. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ ἡ διαμόρφωση τῶν σύγχρονων κρατῶν στὴ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη [σσ. 69-97].

3. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ἡ πρόκληση τοῦ ἐθνικισμοῦ κατὰ τὸν δέκατο ἔνατο αἰῶνα: Μιὰ ἐποχὴ ἰδεολογικῶν συναντήσεων [σσ. 99-128].

4. Τὸ τέλος τῶν αὐτοκρατοριῶν, ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ καὶ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο [σσ. 129-148].

5. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο κατὰ τὸν Ψυχρὸ Πόλεμο, 1946-91 [σσ. 149-182].

6. Μιά θρησκευτική διεθνής στή Νοτιο-ανατολική Εύρώπη; [σσ. 183-206].

7. Ὁρθοδοξία, ἔθνικισμὸς καὶ ἔθνοτικές συγκρούσεις [σσ. 207-214].

Υπάρχει καὶ κατάλογος «Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχες ἀπὸ τὸ ἔτος 1800» [σσ. 215-216], Βιβλιογραφία μὲ Ἀρχειακὲς καὶ χειρόγραφες πηγές, Πρωτογενεῖς πηγές καὶ Δευτερογενεῖς πηγές [σσ. 217-234], καθὼς καὶ Εὐρετήριο, ἑλληνογλωσσο καὶ ξενόγλωσσο [σσ. 235-252]. Ἡ ἔκδοση διανθίζεται καὶ ἀπὸ φωτογραφίες, πολλὰς ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται ἀπὸ τὸ φωτογραφικὸ ἀρχεῖο τοῦ ἀειμνήστου Νικολάου Μαγγίνα.

Εὐχόμεστε ἡ ἐκδοτικὴ αὐτὴ πρωτοβουλία τοῦ ἐκδότη καὶ συγγραφέα τοῦ «Ἐπίκεντρο» Πέτρου Παπασαραντόπουλου καὶ οἱ νηφάλιες καὶ ἀντικειμενικὲς κριτικὲς παρατηρήσεις τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Π. Κιτρομηλίδη νὰ εὐαισθητοποιήσουν τὴν «ἐλίτ», ἀλλὰ καὶ τὴν εὐρύτερη κοινωνία μας, καὶ νὰ τὴν ὀδηγήσουν ἐπὶ τέλους σὲ μία δημιουργικὴ σύνθεση τῶν ιδανικῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ μὲ τὴν παράδοση τοῦ Ἑλληνο-Ὁρθόδοξου οἰκουμενικοῦ πνεύματος ποῦ, ὅπως ὑποστηρίζεται, πόρρω ἀπέχει ἀπὸ ἔθνικισμοὺς καὶ διαιρετικὲς συμπεριφορές. Καὶ ἐπὶ πλέον τὰ ιδεώδη ἀμφοτέρων συγκλίνουν σὲ μεγάλο βαθμὸ.

Πέτρος Βασιλειάδης
Ὁμότ. Καθηγητὴς Α.Π.Θ.

Δημητρίου Ἀγγ. Παπάζη,
Καθηγητῆ Α.Ε.Α.Θ.,
Ἱστορία τῆς Ἱερᾶς Μονῆς
τῶν Ἁγίων Πάντων Πιερῶν,
Πρόλογος τοῦ Σεβ. Μητρ. Βεροίας,
Ναούσης καὶ Καμπανίας
κ. Παντελεήμονος, Ἐκδ. Σημεῖωμα
Ἐμμ. Εὐνάδα, ἐκδ. Ἑταιρείας Μελετῶν

Ἱστορίας καὶ Πολιτισμοῦ Ν. Ἡμαθίας,
Βέροια 2022.

Ὁ συγγραφέας τοῦ βιβλίου Δημήτριος Ἀγγ. Παπάζης εἶναι δόκιμος ἐρευνητὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Μακεδονίας καὶ συγγραφέας ἐπιστημονικῶν μελετῶν ἀναφερομένων στὴ μοναστηριολογία τῆς, ὅπως ἡ ὑπ' ὄφιν μονογραφία γιὰ τὴν Ἱ. Μ. τῶν Ἁγίων Πάντων. Ἡ Μονή, κειμένη ἀνάμεσα στὰ ἱστορικὰ χωρία Παλατίτσια καὶ Βεργίνα, ἀνάμεσα στὰ Πιέρια ὄρη καὶ τὸν ποταμὸ Ἀλιάκμονα, κτισμένη πάνω σὲ κατάφυτες βουνοκορφές μὲ ἰσχυρὴ ὀχύρωση, ὅπως ὅλες οἱ μονές, ἀποτελεῖ ἱστορικὸ μνημεῖο τῆς περιοχῆς.

Γιὰ τὴν ἴδρυση ττῆς Μονῆς δι-ετυπώθησαν διάφορες ἀπόψεις, ὅπως αὐτὴ τοῦ Δ. Κόκκορη, ἀνεπιβεβαίωτη ὡστόσο, ὅτι ἰδρύθηκε τὸν 13ο αἰ., ἢ αὐτὴ τοῦ π. Πορφυρίου, ἡγουμένου τῆς Ἱ. Μ. Τιμίου Προδρόμου Σκήτης Βεροίας, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο στὸν εὐρύτερο χώρο στὰ Παλατίτσια ὑπῆρχε, ἤδη ἀπὸ τὸν 16ο αἰ., μοναστικὸς οἰκισμὸς καὶ μάλιστα στὸ ρέμα, καλούμενος «Λάκκος τῶν Κελλιῶν». Δυστυχῶς, οὐδεμία μνεῖα γιὰ τὴ μὴ περιέχεται στὰ ὀθωμανικὰ ἔγγραφα τῆς περιόδου 1500-1650. Κατὰ ταῦτα, ὁ Δ. Παπάζης δέχεται τὴν παλαιότερη ἔνδειξη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς, τὰ μέσα δηλ. τοῦ 18ου αἰ., ὁπότε καὶ ὑπάρχουν ἀσφαλεῖς, θὰ ἔλεγε κανεῖς, μαρτυρίες, γιὰ τὶς ὁποῖες γίνεται λόγος στὸ δεύτερο κεφάλαιο τῆς μονογραφίας ὑπὸ τὸν τίτλο: «Ἀπὸ τὸν 18ο αἰ. ἕως τὸν 19ο αἰ.». Στὴν ἐνότητα «18ος αἰ.», ὁ σ. γράφει γιὰ τὸ καθολικὸ τῆς Μονῆς, μία μικρὴ βασιλική, τῆς ὁποίας ἔχει σωθεῖ τὸ ἱερὸ μὲ τοιχογραφίες, χρονολογημένες περὶ τὸ 1760, φιλοτεχνημένες ἀπὸ ἀνώνυμο ζωγράφο τῆς περιοχῆς. Στὴν Ἁγία Πρόθεση ἐσώθησαν μορφές τοῦ

Χριστού, και της Παναγίας και αγίων που μαρτυρούν την ευσέβεια και εὐλάβεια τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς. Ὁ μοναχὸς Πορφύριος, γράφοντας τὸ 1997-1998, κάμνει λόγο γιὰ κτητορικὴ ἐπιγραφὴ σὲ δακτυλικὸ ἐξάμετρο μὲ ἀσβεστωμένη τῆ χρονολογία στὸ βορινὸ παράθυρο τοῦ Καθολικοῦ καὶ ὁ Κλεόβουλος Τσούρκας γιὰ μικρὲς ὠραίες τοιχογραφίες ποὺ κοσμοῦν τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ καὶ ὅτι στὸ ὑπέρθυρο τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ ναοῦ καὶ σὲ ὅλο τὸ πλάτος ἀπεικονίζεται ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, ἐνῶ γύρω στοὺς τοίχους ὑπάρχουν μορφὲς σκυθρωπῶν αγίων. Ἀπὸ τὶς σωζόμενες τοιχογραφίες τοῦ ἱεροῦ, στὴν Ἁγία Πρόθεση, γράφει ὁ Τσούρκας, ξεχωρίζει ἡ πονεμένη μορφὴ τοῦ Ἐσταυρωμένου καὶ ἐπάνω ἀριστερά, σὲ ὅλο τὸ πλάτος, μία σειρὰ ἀγγέλων ποὺ βαδίζουν ἀνάλαφρα μεταφέροντας ἓνα κλειστὸ φέρετρο μὲ τὸ ἄχραντο σῶμα τοῦ Κυρίου. Ἀπὸ τὶς σωζόμενες τοιχογραφίες διακρίνεται ἡ ἁγία Κυριακή. Ἀπὸ τὰ ἀξιοσημείωτα τῆς Προθέσεως τοῦ Καθολικοῦ εἶναι δύο ἐπιγραφές (βρέβια). Στὴν πρώτη ἐπιγραφὴ ἀναγράφονται, σὲ μεγαλογράμματη γραφὴ, τὰ ὀνόματα τριῶν κληρικῶν καὶ τριάντα πέντε λαϊκῶν, ἀνδρῶν συνδρομητῶν, μὲ τοὺς τίτλους καὶ τὰ ἀξιώματά τους (αὐτὰ σὲ μικρογράμματη). Ἡ ἀναγραφὴ τοῦ μητροπολίτου Βεροίας Σαμουήλ (1746-1763) ἀποτελεῖ ἀσφαλὲς τεκμήριο τῆς χρονολογήσεως τῶν ἐπιγραφῶν καὶ – ἐπομένως – καὶ τῆς χρονολογήσεως τῆς Μονῆς τῶν Ἁγίων Πάντων – γιὰ τὴν ὥρα τοῦλάχιστον, ἐκτὸς ἂν ὑπάρξουν ἄλλα τεκμήρια γιὰ προγενέστερη ἴδρυσή του.

Ὁ συγγραφέας σημειώνει ὅτι κατὰ τὰ ἔτη τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Σαμουήλ ἀναπτύχθηκε (μέσω τῶν ἐντοπίων, κρίνουμε ἐμεῖς) μία ιδιαίτερη τέχνη σὲ ναοὺς τῆς Βεροίας καὶ τῆς περιοχῆς τῆς.

Ὅσο γιὰ τοὺς δύο ἄλλους κληρικούς, πλὴν δηλ. τοῦ Σαμουήλ, ὁ μὲν δεῦτερος εἶναι ὁ μοναχὸς τῆς μονῆς Βενέδικτος, ὁ δὲ τρίτος ὁ ἕγγαμος κληρικὸς ἱερέας Δήμος. Ἀκολουθοῦν τὰ βαπτιστικὰ ὀνόματα τῶν τριάντα πέντε ἀνδρῶν, πολλὰ ἐκ τῶν ὁποίων ἐμφανίζονται ὡς συνδρομητῆς καὶ σὲ ἄλλους ναοὺς τῆς Βεροίας, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ταύτιση μὲ αὐτοὺς τῶν Ἁγίων Πάντων.

Στὴ δεύτερη ἐπιγραφὴ, σὲ μεγαλογράμματη καὶ μικρογράμματη γραφὴ, ἀναγράφονται δεκαεξὶ ὀνόματα γυναικῶν συνδρομητριῶν τῆς ἴδιας – ἢ κατὰ τὸ μάλλον ἢ ἥττον – ἐποχῆς. Καὶ ἐνῶ στὰ βαπτιστικὰ τῶν ἀνδρῶν δὲν ὑπάρχει κάτι ἀξιοσημείωτο, καθὼς ὅλα εἶναι τὰ συνηθισμένα, τὰ βαπτιστικὰ τῶν γυναικῶν παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ὀνοματοδοσία στὴ συγκεκριμένη ἐποχῆ: Ἀνάστου, Ἄνθου, Γηράκου, Δούκενα, Κούζου, Κυραντοῦ, Κυριακοῦ, Μαρούδα, Μπάλκου, Σκαρλάτη, Στάμου. Ὁ σ. πάντως δίδει ἐδῶ τὶς ἀναγκαῖες ἐξηγήσεις γιὰ τὴν προσέλευση τῶν ἐν λόγω βαπτιστικῶν.

Ὁ «19ος αἰ.», ποὺ ἀκολουθεῖ ὡς ιδιαίτερη ἐνότητα, ἔχει ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον, καθὼς αὐξάνουν οἱ πληροφορίες καὶ τὰ γεγονότα στὸν δύσκολο, γιὰ τὴ Μακεδονία, αὐτὸν αἰῶνα. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰ., μεταξύ τῶν ἐτῶν 1802-1808, ὁ ἡγούμενος τῆς Καλήπετρας μετετέθη στὴ Μονὴ τῶν Ἁγίων Πάντων φέροντας καὶ τὴν κάρρα τοῦ ἀγίου Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, ποὺ εἶχε ἀγορασθεῖ ἀπὸ τὸν Μητροπολιτικὸ Ναὸ Βεροίας ἀντὶ 450 γροσ., ὡς ἐξόφληση ἐκκλησιαστικοῦ χρέους ποὺ τὸν βάρυνε. Ἀπὸ ἕγγραφο τοῦ 1814, ἀποκείμενο στὸν Κώδικα τοῦ Ἀρχιεπίου τῆς Ἱ. Μ. Βεροίας, ἐπὶ μητροπολίτου Ζαχαρίου (1811-1823) προκύπτει ὅτι ἡ Μονὴ τῶν Ἁγίων

Πάντων διερχόταν περίοδο άκμης με σημαντική κινητή και άκίνητη περιουσία, πού διασφάλισε και ό ήγούμενός της Σεραφείμ από τυχόν διεκδικήσεις συγγενών του και άλλων προσώπων (έγγραφο από 11 Ίαν. 1814). Άκολούθησε ή άγορά από τήν Ί. Μ. Άγίων Πάντων πρώτης οίκίας, ιδιοκτησίας Αύξεντίου Χατζηκώστα, στή συνοικία του Άγιου Νικολάου του Άκαταμαχίτου στή Βέροια. Μητροπολίτης Βεροίας ήταν ό Διονύσιος (1813-1848) και ήγούμενος ό επίσης Διονύσιος από τό χωρίο Γιαννούτα Έλασσόνος. Στο ύπερθυρο του ναού της Μονής σώζεται έπιγραφή από 5 Μαρτίου 1837, πού κάμνει λόγο για άνέγερση στην περιοχή της Μονής, πιθανώτατα για την άνέγερση νέων οικοδομημάτων, επέκταση του Καθολικού, πέντε κελλιών.

Τούτο σημαίνει, όπως όρθώς έπισημαίνει ό συγγραφέας, ότι ό πολυδραστήριος ήγούμενος Διονύσιος μερίμνησε για την ανακαίνιση και επέκταση της Μονής μετά από τά θλιβερά γεγονότα του Άπριλίου του 1822, όταν τά στρατεύματα του Άμπολολουτ πασα έληλάτησαν καταστρέφοντας όλη την περιοχή Βεροίας και Ναούσης. Για τόν Διονύσιο μαρτυρεί και έγγραφο από 5 Μαΐου 1839, σύμφωνα με τό όποιο υιοθέτησε τόν μοναχό Αγάπιο ως ύποτακτικό του, τόν όποϊον ανέλαβε υπό την προστασία του, με την ύποχρέωση όμως να του δίδει 25 γρόσια τόν χρόνο και αυτός να τόν φροντίζει στα γηρατεία του. Στόν ίδιο Κώδικα της Μητροπόλεως, σύμφωνα με άλλο έγγραφο με την ίδια ήμερομηνία και χρονολογία (5 Μαΐου 1839), ό μοναχός Αγάπιος φέρεται να λαμβάνει σε μετρητά την πατρική και μητρική περιουσία πού του αναλογούσε από τόν ανάδοχόν του Χατζησταύρο. Ό τελευταίος είχε τή διαχείριση μετά από

τόν θάνατο της μητρός του Άγαπίου καθώς αυτός ήταν τότε άνήλικος. Με τό έγγραφο αυτό ό μοναχός Αγάπιος βεβαιώνει ότι δεν θα έχει καμία οικονομική άξίωση από τόν ανάδοχόν του. Στόν Κώδικα 1842 της Ί. Μ. Βεροίας αναφέρεται πλήθος οικονομικών προβλημάτων της Ί. Μ. Άγίων Πάντων, παρά τή φαινομενικά μεγάλη άκίνητη περιουσία, τά όποια την όδήγησαν να δανεισθεί από τόν προύχοντα Μερκούριο Άντ. Στεφάνου. Έτσι, τό έτος 1867 τά χρέη της είχαν έκτιναχθεί στο μεγάλο για τήν έποχή ποσόν τών 1.575 γροσίων, τόσο πού προκάλεσε την παρέμβαση του Οικουμενικού Πατριαρχείου πού, με πατριαρχική έντολή από 18 Μαΐου 1868, καλούσε τόν μητροπολίτη Σωφρόνιο Χρηστίδη (1863-1869) να μεριμνήσει για τή διευθέτηση του χρέους πρός τόν Στεφάνου. Τό έν λόγω χρέος δεν διευθετήθηκε και κατόπιν ή Μονή ύπερχρεωμένη, με πάνω από 10.000 γρόσια, διέκοψε, ίσως περιστασιακά, τή λειτουργία της. Τό 1871 πάντως, ως νέος ήγούμενος ό Χατζή παπά Ήσαΐας έλαβε 20 λίρες για πληρωμή ύποχρεώσεων της Μονής, όπως ή σχετική πράξη έχει καταστρωθεί στόν Κώδικα της Μητροπόλεως από 17 Σεπτ. 1871. Τό 1878 σημειώθηκε ή γνωστή επανάσταση του Όλύμπου, με ήγέτη τόν έπίσκοπο Κίτρον Νικόλαο Λούση, ό όποϊος σε άναφορά του χαρακτηρίζει τή Μονή μονύδριο με είκοσι κατερειπωμένα δωμάτια και στάβλους, πού σημαίνει ότι από τό 1837, έπί ήγουμενίας Διονυσίου, τά έπόμενα σαράντα χρόνια είκοσι δωμάτια έρημώθησαν. Κατά τόν σ., ή αύξηση τών κελλιών προκάλεσε και τά ύπέρογκα χρέη της Μονής. Τούτων δοθέντων, ή Μονή κατέστη μία εκ τών «ένοριακών» μονών της έπαρχίας, χω-

ρις πλέον, ως είναι φυσικό, διοικητική αυτονομία.

Τὸ ὑποκεφάλαιο: «Τέλη τοῦ 19ου καὶ ἀρχῆς τοῦ 20οῦ αἰ.» ἡ μονὴ τῶν Ἁγίων Πάντων, ὡς ἐνοριακὴ, διοικεῖται ἀπὸ πενταμελῆ ἐπὶ τῶν μονῶν ἐπιτροπή, μαζί με αὐτὲς τῆς Δοβράς, τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, τῆς Καλῆς Πέτρας καὶ τῆς Μουτσιάλης· καὶ τοῦτο, σύμφωνα με τὸ ἄρθρο 3 τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Ἑλληνορθοδόξου Κοινότητος Βεροίας τοῦ 1892. Ὁ μητροπολίτης Κοσμάς Εὐμορφόπουλος, μετὰ Ἐγκυκλίῳ του ἀπὸ 9 Φέβρ. 1893, ἀνέθεσε στὸν τότε ἡγούμενο τῶν Ἁγίων Πάντων Ἰωάννη νὰ περιέλθει τίς κοινότητες-ἐνορίες γιὰ τὴ συλλογὴ εἰσφορῶν πρὸς συντήρησιν τῆς Μονῆς. Ὡστόσο, τὸ 1898 ἡ Μονὴ εἶχε μικρὴ ἀκίνητη περιουσία σὲ στρέμματα γῆς καὶ οἰκία στὰ Παλατίτσια, παρέμεινε ὑπὸ τὴν Ἑλληνορθόδοξον Κοινότητα Βεροίας, δὲν εἶχε ἡγούμενο ὥσπου τὸ 1912 περιῆλθε στὴ δικαιοδοσίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, πολιούχου τῆς πόλεως. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ 1912 θὰ ἀποκτήσῃ ἡγούμενο τὸν παπᾶ Σάββα.

Στὸ τρίτον κεφάλαιον ὁ λόγος ἀφορᾷ τὴ συμβολὴ τῆς Μονῆς στοὺς ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνας. Ἐκεῖνο ποὺ εἶναι βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ Μονὴ κατεστράφη ἀπὸ τὴν ἐκδικητικὴν μανίαν τῶν Τούρκων στὰ γεγονότα τοῦ 1821/22, γιὰ νὰ ἀνακαινισθῇ τὸ 1838 ἐπὶ μητροπολίτου Διονυσίου.

Τὸ 1878, κατὰ τὴν γνωστὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ὀλύμπου, ὅταν ἐξεγέρθη ἡ περιοχὴ ἐναντιωθεῖσα ἀπὸ τὴν ἀδικίαν εἰς βάρος τῶν Μακεδόνων ἀπὸ τὴ συνθήκην τοῦ Ἁγίου Στεφάνου (19 Φεβρ. 1878) καὶ τὴν ὀθωμανικὴν κακοδιοίκησιν, ἡ Μονὴ τῶν Ἁγίων Πάντων ἀπετέλεσε τὸ ἐπίκεντρο

τῶν ἀγῶνων αὐτῶν μετὰ ἐπικεφαλῆς τὸν ἐπαναστάτη ἐπίσκοπον Κίτρον Νικόλαον Λούση καὶ τὴ συμμετοχὴν ἐντοπίων καπεταναίων καὶ ὑπὸ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν τοῦ Λιτοχωρινοῦ προκρίτου Κοροβάγκου. Ἡ Μονὴ τῆς Πέτρας ἦταν τὸ ἄλλο κέντρο τοῦ ἀγῶνος, καθὼς ὑπῆρξε ἡ βάση τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ λοχαγοῦ Κοσμᾶ Δουμπιώτη.

Ὁ συγγραφεὴς παρακολουθεῖ λεπτομερῶς τὰ γεγονότα αὐτὰ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πληθωρικῆς ἔρευνάς του, ἥτοι τῆς βιβλιογραφίας γιὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1878, τῶν προξενικῶν ἐγγράφων, τῶν ἐφημερίδων τῆς ἐποχῆς (Νεολόγος, Ὁρα, Ἐρμῆς, Ἐθνικὸν Πνεῦμα κ.λπ.), ἀλλὰ φρόντισε νὰ ἐστιᾷσιν στὴ ροὴ τῶν γεγονότων στὴ Μονὴ τῶν Ἁγίων Πάντων. Καὶ τοῦτο, διότι αὐτὴ, λόγῳ τῆς θέσεώς της, ὑπῆρξε τὸ καταφύγιον 4.000-5.000 γυναικοπαίδων ἀπὸ τὰ χωριὰ Κολυνδρός, Παλατίτσια, Μελίκη, Πρόδρομος, Νεόκαστρο, ποὺ κατεσχίνωσαν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ὑπὸ ἄθλιες συνθήκας, ποὺ αὐξάνε τὸ ψῆχον τοῦ χειμῶνος (Φεβρουάριος). Τριάκοντα μετὰ σαράντα ἄνδρες ἦταν ἡ ἐλληνικὴ δύναμις ποὺ εἶχε ὀχυρωθῆ στὴ Μονὴ ἀποκρούοντας τίς ἐπιθέσεις Γεέγκηδων, ὥσπου στίς 15 Μαρτίου ὁ σωματάρχης Ἀσὰφ πασᾶς διέσπασε τὴν ἄμυνά τους, εἰσῆλθε στὴ μονή, τὴν ὁποῖαν κατέστρεψε, πλὴν τοῦ Καθολικοῦ. Ἀκολούθησε ἀνισή μάχη στὰ ὑψώματα γύρω ἀπὸ αὐτήν, ἐνῶ τὰ γυναικόπαιδα διεσχορπίσθησαν στὸ παρακείμενον δάσος. Ἔμεινε στὴν ἱστορίαν, ὡς ἐπίλογος τοῦ ἀγῶνος τοῦ 1878, ἡ θυσία ὀρισμένων γυναικῶν ποὺ προτίμησαν νὰ πέσουν στὸν γκρεμὸν γιὰ νὰ γλυτώσουν τὴν ἀτίμωσιν. Τὰ γεγονότα τοῦ Ὀλοκαυτώματος τῆς Ναούσης ἦσαν νωπὰ στὴ λαϊκὴ συνείδησιν.

Ακολούθως, ό σ. γράφει για τήν προσφορά τής Μονής τών Ἁγίων Πάντων τήν περίοδο 1904-1908, κατά τήν όποία αὐτή, ὅπως καί ὄλες οἱ μονές, ἀπό τά Μετέωρα ὡς φηλά στο Μοναστήρι, ὑπῆρξαν καταφύγια τῶν Μακεδονομάχων. Σέ αὐτά ἔβρισκαν τήν ὕλική καί ἠθική ὑποστήριξη, ὅπως μαρτυροῦν στά Ἀπομνημονεύματά τους οἱ γνωστοί Μακεδονομάχοι Βασ. Σταυρόπουλος (Καπετάν Κόρακας), Ἀλέξανδρος Ζάννας, εἰδικῶς μάλιστα για τοὺς Ἁγίους Πάντες καί ὁ ἡγούμενός τους παπᾶ Θεόκλητος. Στή Μονή βροῖχαν καταφύγιο καί ἄλλοι Μακεδονομάχοι, ὅπως ὁ Ἀναγνωστάκος (καπετάν Ματαπᾶς), Ἴω. Γαρέζος (καπετάν Λέφας), ἐντόπιοι καπετάνιοι ἀπό τὸ Ρουμλοῦκι.

Στὸ τέταρτο κεφ. «Νεότερη καί Σύγχρονη ἐποχή», ὁ συγγραφέας γράφει για τήν πορεία τής μονής ἀπό τὸν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ἕως σήμερα. Κατά τή ναζιστική Κατοχή ἡ Μονή τῶν Ἁγίων Πάντων ἦταν καταφύγιο ἀντάρτικων ομάδων τῶν Ὀργανώσεων Π.Α.Ο. καί Ε.Α.Μ., καί στή Μονή καί τὰ γύρω ὑψώματα ἐσημειώθησαν συγκρούσεις τους τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1943 με τὰ στρατεύματα Κατοχῆς. Ἡ Μονή κατεστράφη δύο φορές, τὸν Ἀπρίλιο καί Σεπτέμβριο 1943 καί τὸ 1944. Ὁ Πρωτοπρεσβύτερος π. Γεώργιος Ζέρης, ποὺ διετέλεσε καί ἡγουμενεύων τής μονής, συνέθεσε ἱστορία ἀπό τὸ 1942-1950. Ἀπὸ τὸ δακτυλογραφημένο φωτοαντίγραφό της, ὁ Δημ. Ἀγγ. Παπάζης ἀντλήσε πληροφορίες για τήν περίοδο αὐτήν. Στή Μονή ὡστόσο, παρὰ τήν κακότητα τῶν καιρῶν, διετέλεσε ἡγούμενος ὁ Βενιαμίν (1946-1951), ἀγαπώμενος ἀπὸ τοὺς ἐνοπίους, ἐνῶ ἡ Μονή, κατά τήν ὕπ' ὄψιν ἐποχή, ἦταν

παράρτημα τής Ἱ. Μ. Ἁγίου Προδρόμου Σκήτης Βεροίας. Τὸ 1959 ὁ μητροπολίτης Βεροίας καί Ναούσης Καλλίνικος διόρισε τὸν ἱερομόναχο Θεοδόσιο ἐφημέριο στά Παλατίτσια καί ἡγούμενο τῶν Ἁγίων Πάντων, με τή Μονή νὰ ἔχει ὡς μόνον περιουσιακὸ στοιχεῖο μικρὸ ἀριθμὸ αἰγῶν. Ἀπὸ τὸ 1960 εὐσεβεῖς χριστιανοὶ ἄρχισαν νὰ ἀναστηλώνουν τὸ μοναστηριακὸ συγκρότημα, ἀρχικὰ τήν ἐκκλησία καί τή δεκαετία τοῦ '70 τὰ κελλιὰ καί τὸν ξενῶνα, με τὸ Καθολικὸ νὰ κηρύσσεται διατηρητέο μνημεῖο (1969). Ἡ Μονή πλέον εἶχε μόνη περιουσία της περίπου ἓνα στρέμμα. Τή δεκαετία τοῦ '80 ἐμφανίζεται ὡς διαλυμένο, ἀλλὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες, χάρη στή φροντίδα τοῦ φιλομονάχου Μητροπολίτου κ. Παντελεήμονος, ἡ Μονή ἄρχισε νὰ ἀναγεννᾶται, ὥσπου τὸ 2006 μετατρέπεται σὲ γυναικεῖα μονή με δεκατρεῖς μοναχές, ὑπὸ τήν Καθηγουμένη Χριστοδούλη, παρέχουσα μάλιστα καί φιλοξενία στοὺς πιστοὺς προσκυνητῆς της. Οἱ ἀδελφές ἀσχολοῦνται με τή βιβλιοδεσία, τήν ἀγιογραφία, τήν ἱεροραπτική, τή ζαχαροπλαστική, συνδεόμενες στὸν τομέα τής βιβλιοδεσίας με τὸν Μητροπολίτη (μακαριστὸ σήμερα) Κεντρώας Ἀφρικῆς Νικηφόρο.

Ἔπεται πίνακας ἡγουμένων καί μοναχῶν, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὸν Βενέδικτο (1746-1768) ἕως τὸ 1956 με τὸν Νεκτᾶριο Στεργίου (1959-1963;). Ἡ μονογραφία τοῦ Δημ. Ἀγγ. Παπάζης κατακλείεται με τὸ Παράρτημα, με τὰ κυριώτερα ἀφορῶντα τή Μονή ἔγγραφα, περιουσιακά (1851), οἰκονομική κατάσταση (1848-1852), ἐσωτερικὸ κανονισμὸ μετατροπῆς της σὲ γυναικεῖα (2006), ὁμιλία τοῦ Μητροπολίτου κ. Παντελεήμονος κατά τήν ἐνθρόνιση

της Καθηγουμένης Χριστοδούλης (19 Ιουλ. 2012), πανηγυρικό του συγγρ. για τὰ 140 χρόνια ἀπὸ τὸ ὀλοκαύτωμά της (15 Μαρτίου 1878), πανομοιότυπα ἔγγραφων, φωτογραφίες τῆς Μονῆς.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς παρουσίας μονογραφίας Δημ. Ἀγγ. Παπάζης ἀνέδειξε, ἐκπληρώνοντας τις ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας μὲ αὐτὴν, ἓνα σημαντικό μακεδονικὸ ἐκκλησιαστικὸ καὶ ἐθνικὸ μνημεῖο, ὅπως εἶναι ἡ Ἱ. Μ. Ἁγίων Πάντων, ποὺ συμπληρώνει τὸν ἀριθμὸ τῶν ἱστορικῶν μονῶν τοῦ Ν. Ἡμαθίας. Ὁ σ. ἀξιοποίησε πλήρως τὴν πλούσια βιβλιογραφία, ἀνέκδοτα ἔγγραφα, ἀκόμη καὶ τὴν προφορικὴ παράδοση, τὰ ὁποῖα συνεδύασε ὑποδειγματικά, καὶ ἔφερε στὸ φῶς νέα στοιχεῖα γιὰ ἓνα λησμονημένο μοναστήρι ποὺ ἀπὸ τὸ 2006, ἀναγεννημένο, χάρη στὸ στοργικὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Σεβ. κ. Παντελεήμονος, πλουτίζει τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ Ν. Ἡμαθίας.

Ἀθανάσιος Ἐ. Καραθανάσης
Ὁμῶτ. Καθηγητῆς Α.Π.Θ.
Καθηγητῆς Πανεπιστημίου Λευκωσίας

Χρυσόστομος Καλαϊτζῆς,
Μητροπολίτης Μύρων,
Καὶ ὁ Λόγος περὶ Κανονισμῶν.
Βυζαντινὰ κατάλοιπα-
Βυζαντινὲς ἐπιβιώσεις,
ἐκδ. Ἱ. Μ. Μύρων
καὶ Ἱ. Μ. Βατοπαιδίου, τόμ. 1-17,
Κωνσταντινούπολη 2019-2021.

Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Μύρων Χρυσόστομος εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πολυγραφώτερους ἀρχιερεῖς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς ἐποχῆς μας. Τελευταῖα ἔχει καταπιαστῆ μὲ ἐπιμονὴ νὰ φάγει καὶ νὰ συγκεντρώει

ἀπὸ ἀρχεῖα, βιβλιοθήκες καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές ἐκκλησιαστικὸς κανονισμοὺς, κανονισμοὺς σχολείων, συλλόγων, σωματείων κ.ἄ. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ δὲν εἶναι κάτι εὐκόλο καὶ ἀπλό· χρειάζεται μεράκι, ὑπομονὴ καὶ χρόνος. Ὁ Σεβ. κατόρθωσε νὰ ἐκδώσει δεκαεπτὰ ἐπιμελημένους τόμους μὲ κανονισμοὺς, καταστατικά, ἐγκυκλίους κ.ἄ. Στὰ ὀπισθόφυλλα τῶν τόμων μεταξύ ἄλλων γράφει: «Τὸ ταξίδι μου αὐτὸ στὴν ἱστορία τῶν Κανονισμῶν μοιάζει μ' ἓνα ταξίδι, μία διαδρομὴ, ποὺ μόνο ρινίσματά τους καὶ σημειώσεις σκονισμένες μποροῦσα νὰ συλλέξω μὲ ὀλιγόλεπτες στάσεις σὲ κάποιους σταθμούς». Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Σεβ. ἔχει ἀφιερῶσει τὴ ζωὴ του στὴν Ἐκκλησία, τὴν ἔρευνα, τὴ μελέτη, τὴ συγγραφὴ καὶ συγχρόνως ἐργάζεται ἀθόρυβα στὴ Μητρόπολή του καὶ ἔχει παρουσιάσει σημαντικό καὶ ἀξιόλογο ἔργο.

Εἶναι συγγραφέας πολλῶν ἄρθρων καὶ βιβλίων, μεταξύ τῶν ὁποίων σημαντικώτερα βιβλία του εἶναι: *Τὸ Μετόχιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν Μόσχᾳ «Ὁ Ἅγιος Σέργιος» καὶ οἱ ἡγούμενοι αὐτοῦ (1881-1936)*, Κατερίνη 1991· *Οἱ ἐκκλησίες καὶ τὰ ξωκκλήσια τῆς Ἰμβρου – Ἡ θρησκευτικὴ καὶ λαϊκὴ παράδοση τοῦ νησιοῦ*, Ἀθήνα 2007· *Ὁ Διαβόητος Παπᾶ-Εὐθὺμ καὶ τὰ κατ' αὐτόν*. Ἐνας ἐφιάλης τῆς Ρωμηοσύνης, ἐκδ. Μητροπόλεως Μύρων 2013 κ.ἄ.

Οἱ πρῶτοι τρεῖς τόμοι ἐκδόθηκαν τὸ 2019. Στὸν πρῶτο τόμο ὑπάρχει γράμμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου [σσ. 7-9], ὁ πρόλογος τοῦ καθηγούμενου τῆς Μονῆς Βατοπαιδίου Ἁγίου Ὁρους ἀρχιμ. Ἐφραίμ [σσ. 11-13], τὰ προλεγόμενα τοῦ συγγραφέα [σσ. 15-20] καὶ ἡ εἰσαγωγὴ [σσ. 21-27]. Ἀκολουθοῦν τὸ Αὐτοκρατορικὸ Χάττι-Σερίφ (1839), Χάττι-Χουμαγιούμ

(1856), τὸ Πατριαρχικὸ Βεράτι (1860), οἱ Γενικοὶ Κανονισμοὶ (1860-1862) καὶ διάφοροι ἄλλοι κανονισμοί. Ὁ δεύτερος τόμος [637 σσ.] ἔχει ἐκκλησιαστικὰ-κοινωνικὰ θέματα διαφόρων περιοχῶν δηλ. κανονισμοὺς κοινοτήτων, ὅπως τῆς κοινότητος Σταυροδρομίου, Γαλατᾶ, Ταταούλων, Ὑψωμαθείων, ἐκπαιδευτηρίων καὶ τῶν μητροπόλεων Χαλκηδόνος καὶ Δέρκων. Ὁ τρίτος τόμος [577 σσ.] φιλοξενεῖ κανονισμοὺς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας Σμύρνης, Ἀδριανουπόλεως, τῆς νήσου Ἰμβρου καὶ διαφόρων ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν καὶ κοινοτήτων.

Στὴ συνέχεια τὸ 2020, ὁ σ. ἐξέδωσε ἀκόμη ἔνδεκα τόμους μὲ σπάνιους παλαιότερους καὶ νεώτερους κανονισμοὺς, καθὼς καὶ κείμενα. Ὁ τέταρτος τόμος [326 σσ.] συμπεριλαμβάνει κανονισμοὺς μοναστηριῶν καὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ὁ πέμπτος [559 σσ.] τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς Κωνσταντινούπολης, ὁ ἕκτος [663 σσ.] τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, τοῦ Ζαπτείου Παρθεναγωγείου Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ἐκπαιδευτηρίων Σμύρνης, Θεσσαλονίκης, Ἐπιβατῶν κ.ἄ. Ὁ ἕβδομος τόμος [303 σσ.] περιέχει κανονισμοὺς τῶν φιλεκπαιδευτικῶν ἀδελφοτήτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Θράκης, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Μακεδονίας. Ὁ ὄγδοος [470 σσ.] ἔχει κανονισμοὺς τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων Κωνσταντινουπόλεως (Νοσοκομείου Βαλουκλή), τοῦ Ἐθνικοῦ Ὁρφανοτροφείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ ἔνατος [558 σσ.] διαφόρων φιλανθρωπικῶν ἀδελφοτήτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ὄρφανοτροφείων Πριγκιπονήσων, τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὁρφανοτροφείου Σμύρνης κ.ἄ. Ὁ δέκατος τόμος [766 σσ.] φιλοξενεῖ

κανονισμοὺς κοινωνικῶν ἰδρυμάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλων περιοχῶν, ὅπως τῆς Ἑλληνικῆς Λέσχης «Βυζάντιο» τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1862), τῆς Θρησκευτικῆς Ἀδελφότητος τῶν Κυριῶν «Ἡ Ἁγία Βαρβάρα» Βλάχκας, τῆς Ἀδελφότητος Ἀλληλοβοήθειας τοῦ Ἑσσαφίου τῶν κτιστῶν «Ὁ Ἅγιος Νικάνωρ» Διπλοκονίου (1906), τοῦ Διεθνoῦς Συνδέσμου τῶν Κουρέων «Ἡ Ἐνωσις» στὴν Κωνσταντινούπολη (1908) κ.ἄ. Ὁ ἑνδέκατος τόμος [103 σσ.] περιέχει κανονισμοὺς κοινωνικῶν ἰδρυμάτων καὶ διαφόρων περιοχῶν. Ὁ δωδέκατος [423 σσ.] συμπεριλαμβάνει κανονισμοὺς πολιτιστικῶν ἰδρυμάτων, ὅπως τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως (1887), καὶ μουσικῶν ἰδρυμάτων. Στὸ τέλος τοῦ τόμου ὑπάρχουν συμπερασματικὲς σκέψεις [σσ. 411-419]. Στὸν δέκατο τρίτο τόμο [566 σσ.] ἀναδημοσιεύονται μεταξὺ ἄλλων ὁ Θεμελιώδης Νόμος τοῦ Ἄνωτάτου τῆς Δικαιοσύνης Συμβουλίου (1860), ὁ κανονισμὸς ποὺ ἀφορᾷ τὴν ἰδιοκτησίαν ἀκινήτων κτημάτων τῶν ξένων ὑπηκόων (1868) καὶ ὁ Ἐκλογικὸς Κανονισμὸς τῶν Ἐνοριῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως (1892)· στὸν τόμο περιέχονται ἐπίσης συνταγμάτια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῶν ἐτῶν 1855, 1893, 1896, 1907 καὶ 1908, ὁ κανονισμὸς καὶ τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἑλληνογαλλικοῦ Παρθεναγωγείου Ταρσῆς Βαρείδου (1897) κ.ἄ. Ὁ δέκατος τέταρτος τόμος [575 σσ.] ἔχει διάφορους κανονισμοὺς, νόμους, διατάγματα, ἐγκυκλίους κ.ἄ.

Τὸ 2021 ὁ σ. προέβη στὴν ἔκδοση ἄλλων τριῶν τόμων καὶ ὁ ἀριθμὸς τους ἀνῆλθε συνολικὰ στοὺς δεκαεπτὰ. Ὁ δέκατος πέμπτος τόμος [638 σσ.] περιέχει κανονισμοὺς κοινοτήτων, ἀδελφοτήτων,

κληροδοτημάτων κ.ά. Ὁ δέκατος ἔκτος τόμος [598 σσ.] φιλοξενεῖ διάφορους κανονισμούς, ὅπως τοῦ Ἑλληνικοῦ Παρθεναγωγείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1846), τῆς Λέσχης «Ἀθηνᾶ» (1872) ποῦ ἔδρευε στὴ Χαλκηδόνα, τῆς Ἀδελφότητος Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Μεγαλομάρτυρος (1893) στὰ Θεραπειά, τῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητος Κοζάνης (1895), τῆς Ἑλληνοκαθολικῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας «Ἡ Σύμπνοια» (1897) κ.ά. Στὶς σσ. 591-593 τοῦ τόμου ὑπάρχουν ἀξιολογώτερες παρατηρήσεις γιὰ ὀρισμένους κανονισμούς. Στὸν δέκατο ἔβδομο τόμο [551 σσ.] δημοσιεύονται ἐκκλησιαστικοί, ἐκπαιδευτικοί κανονισμοὶ κ.ά., στὶς σσ. 547-548 τοῦ ὁποῖου γίνονται σχόλια γιὰ κάποιους κανονισμούς.

Ὅλο αὐτὸ τὸ πολύτιμο ἀρχεὶακὸ ὑλικό, ποῦ συγκέντρωσε ὁ Ἰμβριος Ἱεράρχης μὲ πολὺ κόπο καὶ μόχθο*, εἶναι ἀναμφισβήτητα μία μεγάλη προσφορά

καὶ διάσωση τῆς πατρογονικῆς καὶ πολιτισμικῆς κληρονομίας μας, παρ' ἄλλα δὲ ἀποτελεῖ σημαντικὴ συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς ἱστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τοῦ Γένους. Σήμερα, χάρις στὴν προσπάθεια τοῦ Σεβ., μπορεῖ κανεὶς νὰ βρεῖ συγκεντρωμένους σπάνιους καὶ ἀνέκδοτους κανονισμοὺς σὲ τόμους, χωρὶς νὰ ἀνατρέχει σὲ βιβλιοθήκες κ.ά. Οἱ κανονισμοὶ ἀποτελοῦν πηγὴ πληροφοριῶν, διαβάζονται εὐχάριστα, θυμίζουσι παλαιὰς δοξασμένες ἐποχὲς καὶ συγκινοῦν ἀκόμη καὶ τὸν ἀπλὸ ἀναγνώστη. Πρόκειται γιὰ ἓνα σπουδαῖο καὶ ἀξιόλογο ἔργο, ποῦ ἀπουσίαζε ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς ἱστορίας, τὸ ὁποῖο ἀνοίγει νέους ὀρίζοντες στοὺς ἐρευνητές. Πιστεύουμε ὅτι ὁ Σεβ. θὰ ἐκδώσει καὶ ἄλλους τόμους μὲ κανονισμούς, οἱ ὁποῖοι εἶναι πολύτιμοι γιὰ τοὺς ἐπιστήμονες καὶ γιὰ τοὺς ἐνδιαφερόμενους ἀναγνώστες.

Πασχάλης Βαλσαμίδης
Ἄν. Καθηγητῆς Δ.Π.Θ.

* Τὸ θέρος τοῦ 2022 ἐπισκεφτήκαμε τὸν Σεβασμιώτατο στὴν οἰκία του στὰ Ταταῦλα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ εἶχαμε συζήτηση μεταξὺ ἄλλων γιὰ τοὺς κανονισμούς. Ὁ Σεβασμιώτατος μᾶς εἶπε: «οἱ κανονισμοὶ δὲν τελειώνουν». Σίγουρα ὑπάρχουν ἄγνωστοι ἔντυποι καὶ ἀνέκδοτοι κανονισμοὶ σὲ κώδικες καὶ ἔγγραφα, ποῦ θέλουν ἔρευνα. Πιστεύουμε ὁ Σεβασμιώτατος, ὅπως στὰ ὀπισθόφυλλα τῶν τόμων ποῦ γράφει: «Ἡ διαδρομὴ στὰ βᾶθη τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου πάντα μοῦ ἄρεσε», δὲν θὰ σταματήσει καὶ μὲ τὸν ἴδιο ζῆλο θὰ συνεχίσει νὰ ψάχνει καὶ νὰ δημοσιεύει κανονισμούς.